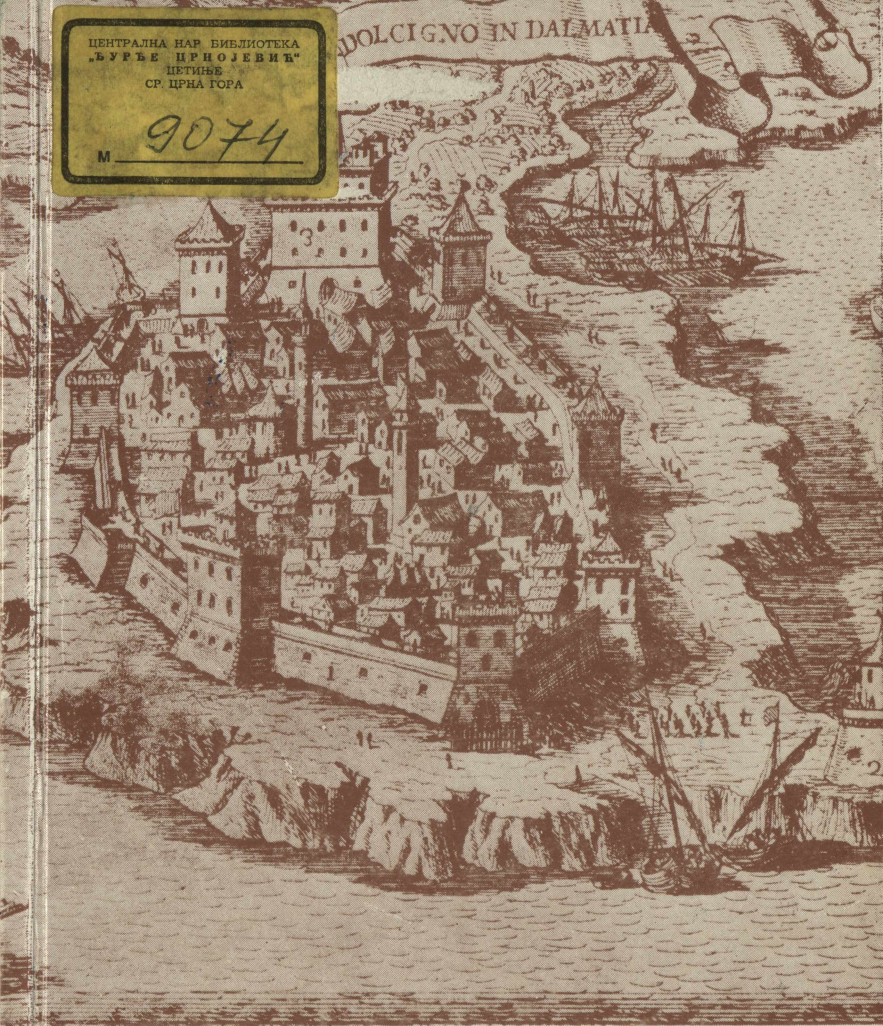

ЦЕНТРАЛНА НАР БИБЛИОТЕКА
„ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ“
ПЕТИЊЕ
СР. ЦРНА ГОРА

M

9074

DOLCIGNO IN DALMATIA

U L C I N J

D-10295056

Tvrđava Ulcinj na ulcinjskom novcu iz XV vijeka

M. 2990 RT

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
„ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ“
ЦЕТИЊЕ
ИНВ. Број *M-9074*

MUZEJ ULCINJ

Vodiči — 1

Pavle Mijović

ULCINJ

istorijsko-umjetnički vodič

III izdanje

БИБЛИОТЕКА
ЦЕТИЊЕ

Ulcinj 1985

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE
ЂУРЂЕ
CRNOJEVIĆ

Izdavač: Muzej Ulcinj, Ulcinj
Za izdavača: Pavle Mašanović

Stampa: »Radiša Timotić«, Beograd, Jakšićeva 9

OBALA I KLIMA

Ulcinj¹ leži između uporednika koji prolaze nešto sjevernije od 41°59' i 41°52', a smješten² je između rta Starog Ulcinja na sjeverozapadu i ušća Bojane na jugoistoku. Južni krak Dinarskog planinskog sistema završava se u Ulcinju i njegovoj neposrednoj okolini sa tri grebena: Možura — Brivska gora, Radeč — Bijela gora i Mendre-Pinješ i sa udolinama između njih. Suprotno ovom dinarskom smjeru pružanja planina, sa sjeverozapada nastaje Ulcinjsko polje u jugoistočnom dijelu oblasti koju zahvata Ulcinjsko primorje. Primorski greben na jugoistoku dostiže visinu od 123 m, a kontinentalni do 622 m, dok se nadmorska visina ravnice kreće od 1 do 10 m. Kako su različita u visinskom pogledu, tako su oba dijela Ulcinjskog primorja različita i po svojim glavnim geografskim osobinama. Ulcinj leži prema najdubljem i ujedno prema najstarijem dijelu Jadranskog mora koji je postojao i u miocenu. Ulcinjsko primorje svojim sastavom i građom vodi porijeklo od gornjokretacijskih i eocenskih krečnjaka, od eocenskih i oligocenskih flišnih sedimenata, od srednjomiocenskih pijeskova i krečnjaka, od terasnih konglomerata i od recentnih nanosa. Nabiranje te-

rena vršilo se u tri maha: poslije gornje krede, donjeg oligocena i srednjeg miocena. Udoline Valdanos-Pristan Milena i Kruče-Ulcinjско polje sastavljene su od nepropustljivih stijena, a rastavljene niskim razvodima. Erozivnim i akumulativnim radom nastali su zalivi na mjestu Ulcinjskog polja u srednjem miocenu sa pijeskovima koji imaju ostatke fosila, a sa konglomeratima na terasama u pliocenu i pleistocenu.

Od rta kojim se završava greben Mendre-Pinješ pruža se na jugoistoku obala do ušća Bojane. Ona tone pod more, a sastavljena je isključivo od pijeska. Nastala je radom morske struje i talasa. Po Filipsonovoj klasifikaciji ona pripada tipu talasogenih obala i sasvim je drukčijih osobina od grebena i udolina Ulcinjskog primorja. Morska struja, koja se kreće pored sjeveroistočne obale u pravcu od JI ka SZ, dovela je vulkanski plovuđac (liparit), nataložila pijesak i izgradila žala. Na taloženje pored obale uticali su i procesi koji su nastali radom triju rječica Ulcinjskog polja, usječenih u flišne naslage, na račun plitkog zaliva. Talasi tjeraju zrnca prema sjeveru i sjeveroistoku i daju obali dinarski pravac. Obala od rta grebena Mendre-Pinješ do ušća Bojane iznosi 14,725 km, a u zračnoj liniji 126,25 km. Sjeveroistočni dijelovi žala ostali su van domašaja talasa, pa je stvorena, na 50 m udaljenosti od mora, jedna dina dinarskog pravca, visoka 2—3 m, obrasla žbunjem i šibljem.

Ulcinj ima primorsko-subtropsku klimu. Srednja godišnja temperatura iznosi 16,4°; međutim, u januaru je prosječno 8,5° a u julu 25,5°. U jesen je temperatura viša nego u proljeće (17,3° u oktobru, 14,2° u aprilu). Zimi su znatne razlike u vazдушnom pritisku između kopnenih i nižih primorskih oblasti. Najčešći vjetrovi su sjeveroistočni i istočni (zimi), i zapadni i sjeverozapadni (ljeti). I zimi i ljeti duvaju ovdje vjetrovi i iz suprotnih pravaca, samo sa manjim čestinama (553:91). I zimski i ljetni vjetrovi nastaju usljed razlike u vazдушnom pritisku između kopna i mora. Ljeti duvaju kratki

sjeverozapadni vjetar danik (maestral) i istočni i sjeveroistočni noćnik. Pod uticajem vlažnog južnog vjetera Ulcinj ima godišnje padavine u prosjeku 1290 mm. Najviše padavina raspoređeno je na decembar (187 mm), a najmanje na jul (22 mm). Slična su kolebanja i u oblačnosti.

U Ulcinju su klimatske prilike stvorile uglavnom dva godišnja doba: ljetnje — od početka maja do kraja septembra, i zimsko — od početka oktobra do kraja aprila. Ljeti je temperatura vazduha visoka, osim kad je snižavaju danik i noćnik, a zimi je najniža poslije zimskog solsticija. Od početka oktobra javlja se jug, koji traje ponekad dvije do tri sedmice, kad nastaju i jake kiše. Tada se kopno rashladi i sa nje ga počne da duva prema moru istočnik, koji ima osobine bure.

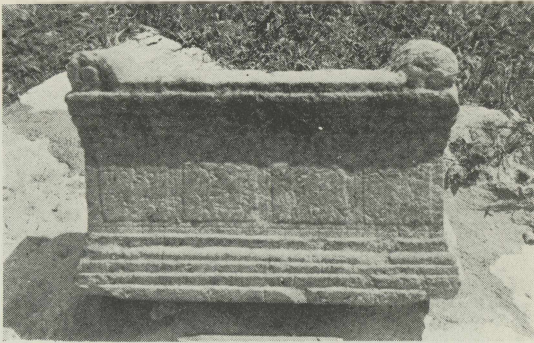
Izvori i potoci u Ulcinjskom primorju ne obiluju velikim količinama vode zbog propustljivih krečnjaka, ali se bunarska voda nalazi ispod površine tla na 2—3m. Vodeni tokovi su neznatni. Najznačajniji su potoci Čelinski, Ulcinjski i Valdanos, a rječice Bratička i Brdela. Najznačajniju hidrografsku osobenost Ulcinjskog polja predstavlja Zoganjско jezero, dugo 2,5 km a široko 0,5 km. Obrazovano je na mjestu ranijeg zaliva koji su ispunjavali sa kopna potoci a sa morske obale ga zasipali pijeskom morskā struja i talasi. Zbog nejednākog rasporeda padavina u toku godine količina vode u izvorima jako koleba; za vrijeme ljetnjih vrućina presuše mnogi izvori i potoci, čak i Bratička rijeka. U posljednje vrijeme kaptirane su u ulcinjski vodovod vode iz izvora ispod Možure, Bratičke rijeke i podzemne vode na mjestu gdje Brdela prelazi iz porozne krečnjačke u nepropustljivu flišnu zonu. Ulcinjska obala je bogata sumpornim izvorima koji leže na rasjednoj liniji što rastavlja primorski greben od jadranske potoline. Sumporni izvori nijesu kaptirani, a mogu se samo djelimično koristiti u banjско-lječilišne svrhe.

More je od najvećeg privredno-geografskog značaja za Ulcinj i njegovu okolinu. Pogodno je za saobraćaj, obiluje

raznovrsnim životinjskim svijetom i glavni je agens turističke privrede. Ljeti je temperatura morske vode niža od temperature vazduha, vazduh iznad mora je vrlo čist, duga i pješćana ulcinjska obala je vrlo pogodna za kupanje, a more i njegova ogromna katalizatorska svojstva, mirisi subtropskih i gorsko-planinskih biljaka povoljno nadražuju rekreativnu sposobnost ljudskog organizma. Sadržina soli ispred ulcinjskog zaliva iznosi oko 3,5‰, a pri vedrom nebu isparavaju ogromne količine morske vode. Prosječno godišnje sunce grije u toku dana 7,2 časova — u julu i avgustu 11,6 i 11,0 časova. Zbog velikog broja sunčanih dana, brzog isparavanja, blagog uzdizanja Ulcinjskog polja (između 0,3 i 1 m) kroz koje se mogla provesti morska voda u basene na prostor od 8.412.000 m² — razvila se industrija dobijanja soli. Ispuštanjem morske vode iz basena u bace (otprilike svakih 25 dana), količina dobijene soli dostigne 25‰. Tada se preostala voda iscrpi, a iskristalisana so se skuplja i slaže u velike gomile, koje se pokrivaju radi zaštite od eventualnih kiša. Kada je ljeto sušno »berba« soli dostiže do 41.140 tona (1952. g.).

Biljno-geografski pojasi Ulcinja — zimzeleni (do visine od 300 m), mješoviti (do 500 m) i submontanski (iznad 500 m) — odgovaraju toplotnim pojasevima, ali su zavisni i od sastava i vlažnosti tla i od orijentacije u privređivanju. U prvom pojasu preovlađuju masline, smokve, naranče i limuni, u drugom kesteni i smokve, šipci i dudovi, loza i žita, a u trećem žita, duvan, kruške, jabuke i šljive. Naročito je bogatstvo Ulcinja i njegove okoline u maslinama. One čine šumu Maslinadu (Oliveria) na stranama udoline Valdanos. Kultura maslina u Ulcinju je veoma stara, a naročito je njegovana tokom tri posljednja stoljeća. Za lov i ribolov Ulcinj ima veoma pogodne uslove — u flšinoj udolini Međurječ-Šasko jezero veoma je gusta hidrofилna vegetacija, a Zoganjско i Šasko jezero zimi, kad je temperatura relativno blaga, postaju stanice za jata divljih plovki, gusaka, šljuka i

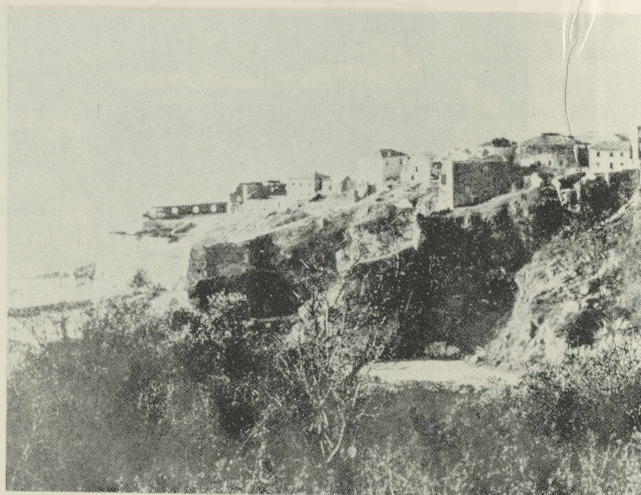

Muzej Ulcinj, helenistička ara s posvetom boginji Artemidi-Elafavoli

drugih selica. Kad se u Zoganjском jezeru voda ohladi pod uticajem zimskih vjetrova, tada iz njega pođu prema moru »skakavice« (cipoli), koje se love na kanalu ispunjenom primitivnim ribarskim spravama, što je i jedna od atrakcija ulcinjskog turizma.

PROŠLOST STAROG GRADA

Područje na kome je nastao preistorijski Ulcinj pripada Ilirima (grč. Illyrioi, lat. Illyrii), skupini plemena indoevropskog porijekla koja su naseljavala jugoslovenske zemlje od Istre do Bojane i dalje na jug do Epira u Albaniji i Grčkoj. Iz zrelog bronzanog doba nađena je slučajno u Zoganjima sje-kira tzv. skadarskog tipa, a naučna istraživanja i iskopavanja koja je vodio Arheološki institut iz Beograda² pokazala

Stari ulcinjski grad

su da se prošlost Ulcinja može pratiti do vremena u koje pada osnivanje grčkih kolonija na Jadranu. Još je Plinije pisao da se Ulcinj najprije zvao *Colchinium* (Naturalis hist. III, 144), iz čega se izvodilo da je bio kolhidanska kolonija i da je bio poznat i Argonautima. Gruzinski naučnici izvode ime *Colchinium* od *Colchion* — *Colchis* — *Qulha* (urartsko) — *Qilhi* (asirsko), ali ima mišljenja da je ime Ulcinj postalo iz indoevropske osnove **ulkas* — vuk, čime se imalo potvrditi da ovaj ilirski grad, kao i drugi, nosi ime po životinji koja mu je bila totem. Dok se riješenje imena *Olcinium* mora ostaviti i nadalje za proučavanje, jedan nalaz u ulcinjskoj tvrđavi pouzdano govori o tome ko su bili njegovi graditelji. Na jednom žrtveniku sačuvan je natpis: TO KOINON TON ΛΑ-

Pogled sa istoka

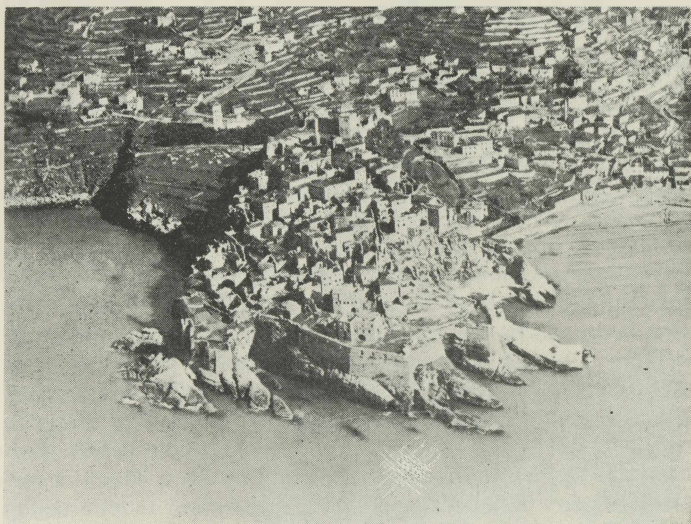
TOMON ARTEMI(ΔΙ) TI ΕΛΑΦΑΒΟΛΟΙ — »Zajednica kame-
narezaca (podizhe) Artemidi-Elafavoli«. Iz ovoga se zaključuje
da su kiklopske bedeme *Olcinium*-a podizali grčki zidari, naj-
vjerovatnije iz Epira, gdje je Artemida, boginja lova na jele-
ne, bila najviše poštovana. Epir je granična oblast s Ilirijom,
a veze ilirskih kraljeva s eačkim (*Aeacides* — potomak mi-
tološkog kralja Eaka [*Aeacus*] na ostrvu Egini) potvrđene su
i drugim izvorima.

Već dosadašnji rezultati arheoloških iskopavanja potvr-
đuju da je Ulcinj imao akropolj na najvišem platou Starog
grada, opasan bedemima od kiklopskih blokova lokalnog ka-
mena i sa spoljašnje i sa unutrašnje strane. Mnogobrojni
nalazi fragmenata većih sudova od pečene zemlje — amfo-

ra, pitosa, stamnosa, hidrija — a osobito fragmenata malih sudova od fino pečene zemlje sa ornamentima slikanim crnom ili crvenom bojom i sa reljefima — pokazuju da je grad održavao živu vezu s Grčkom. On se sve više razvijao kao emporij gdje se trgovalo predmetima visokorazvijene antičke civilizacije i polusirovinama i robom koju su izrađivali Iliri. Sigurno je da su Iliri držali Ulcinj u vrijeme slabljenja makedonske države i u početku rimskog osvajanja naše jadranske obale. O prošlosti Ulcinja više se, međutim, zna kad su ilirska plemena formirala savez, a kasnije i državu radi davanja otpora rimskim osvajačima. Tada su već silazili sa političke pozornice Labeati — pleme oko Labeatskog (Skadarskog) jezera, kome su pripadali i prvobitni stanovnici Ulcinja. Manje skupine plemena nazivali su rimski pisci prema njihovim sjedištima. Tako Tit Livije (45, 26, 13. ed. J. Theophilus), nabrajajući plemena koja su poslije rimske okupacije oslobođena od poreskih obaveza, pominje i Ulcinjane (*Olciniatas*), a Plinije (I. c.) među *oppida civium Romanorum* — gradove sa naročitim privilegijama — stavlja i *Olcinium*. Ulcinj je najveći napredak postigao za vrijeme slobodne ilirske države. Kad su Rimljani porazili ilirsku kraljicu Teutu od 229. do 228. g. od Ilirije su oduzeti Lješ (Lissos), a 220. g. Hvar (Pharos) na sjeveru. Sve do III makedonskog rata 167. g. ilirska država je bila ograničena uglavnom na oblast današnje Crne Gore, a Ulcinj se nalazio u njenom centru. Ali poslije pobjede nad Makedoncima u bici kod Pidne pretor Lucije Anicije saopštio je ilirskim prvacima okupljenim u prijestonici Ilira Skadru (*Scodra*) odluku rimskog senata o ukidanju ilirske kraljevine. Tada je zemlja podijeljena u tri oblasti od kojih je jedna — primorska — zahvatala Rizonite (po Risnu), Agravonite (po *Agruvium*-u, Kotoru) i Olcinjate.

Iako je uveden robovlasnički poredak, pod Rimljanima je Ulcinj, kao i ostali gradovi u doba carstva, doživio dalji ekonomski i kulturni napredak. Iz toga vremena arheološki slojevi u Ulcinju su još neistraženi. Ali je sigurno da se staro

Ulcinjski grad, pogled iz aviona, 1925. godine

ilirsko stanovništvo Ulcinja brzo romanizovalo. Rimljani su izgradili puteve kroz Ilirik, a jedan krak jadranskog puta, od Epidauruma do Dirahija, vodio je preko Ulcinija.

Dioklecijanovom podjelom Olcinij se našao u Prevalitani, provinciji Istočnog rimskog carstva. Pobjedom hrišćanstva u Ulcinju nestaju u IV vijeku paganski kultovi, a prevalitanska crkva sa sjedištem u Skodri širi hrišćanstvo među poromanjenim Ilirima sve do razaranja Dokleje 602. godine. Po nazima dijelova jedne crkvene građevine iz Justinijanova doba izgleda da je Ulcinj bio jedan od onih gradova koje je ovaj vizantijski car obnovio i ponovo utvrdio. Uprava obnovljene dioklijske crkve pripala je Baru, a Ulcinj je dobio episkopiju,

koja je ostala sve vrijeme podvrgnuta dukljansko-barskoj arhiepiskopiji. O Ulcinju iz VII i VIII vijeka, kao i o čitavoj Crnoj Gori, malo šta mogu da kažu dosad poznati pisani i arheološki izvori. U tituli barskog episkopa Zaharija (743. g.) stoji da je on i poglavar crkve *Liciniatensi*³, a Konstantin Porfirogenit pominje grad pod imenom *Helcynio* (de adm. imp. c. 30). U papskim bulama barskim nadbiskupima Ulcinj se naziva čas *Ulcini* (1076), *Ulcignum*, čas *Dulcinium* (1089), *Dulcignum* (1419), čas opet *Licini* (1102), što će varirati i u kasnijim vijekovima: ЛЪЦИНЪ (1216) i ОЦИНЪ u srpskim tekstovima; Dulcigno — u mletačkom dijalektu. Jedna crkva otkopana na donjem platou Starog grada, podignuta početkom IX vijeka, sa ostacima preromaničke prepletne ornamentike, svjedoči da je Ulcinj, kad i ostali primorski gradovi, bio zahvaćen talasom slovenskih seoba od kojih je druga po redu trajno učvrstila Zečane (Dukljane) u ovom gradu. Možda istovremeno kad i Sloveni doselili su se u Ulcinj iz nje-gova zaleđa i Albanci (gr. *Albanoi*, *Arbanitai*). U toku dugog zajedničkog života rimskih kolonista, poromanjenih ilirskih stanovnika primorskih gradova i slovenskih doseljenika, albanski jezik kojim govore ulcinjski Albanci⁴, kao uostalom i sadašnji govor čitave sjeverne Albanije, pretrpio je snažan uticaj i preuzeo mnoge pozajmice, ali se nije ni romanizovao ni poslovenio. Otkako su Sloveni prilikom svojih prvih seoba, u V, VI i VII vijeku, kad su činili većinu stanovništva od Bokokotorskog zaliva do Epira, ostavili ogroman broj svojih imena naselja, na području u kome je nastao Ulcinj preovlađuje slovenska toponomastika. Prvi put se u pisanim izvorima Arbanasi pominju u XI vijeku kao odmetnici od vizantijske vlasti u okolini Drača, podstaknuti vjerovatno već pobunjenim Zečanima na sjeveru, u okolini Bara, Ulcinja i Skadra. Na osnovu podataka iz Barskog rodoslova, glavnog domaćeg istorijskog pisanog izvora iz XII vijeka, u kome se pominje jedan od dukljanskih kraljeva sa albanskim imenom, Kočopar (*pāre*, prvi) koji je vladao oko 1101—1102. g., može

se pretpostaviti da su Albanci u dukljanskoj državi u sve-
mu bili izjednačeni sa Zećanima.

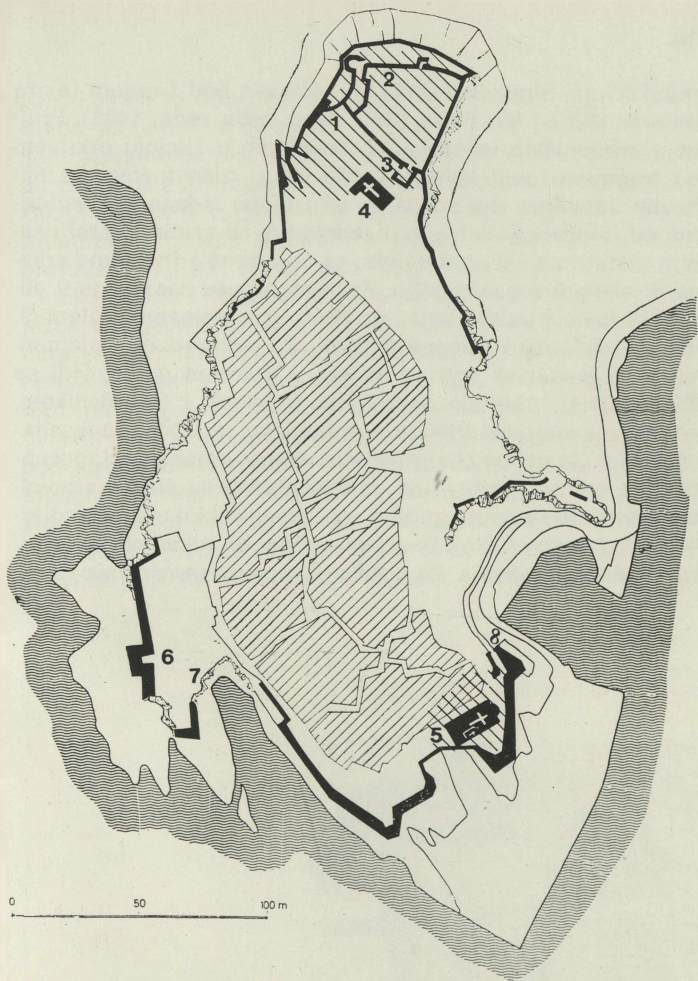
Arheološka istraživanja u Ulcinju i njegovoj okolini poka-
zuju da se u doba zetskog kralja Vladimira, koji je imao pri-
jestonicu u Krajini (blizu Ulcinja), a i kasnije, podjednako ši-
re svetački kultovi među ulcinjskim Zećanima i Albancima.
Povijest o tome kako je makedonski car Samuilo napao zet-
skog kralja Vladimira, kako je uzaludno opsijedao jako utvr-

Stari grad, ilirski
bedem

deni Ulcinj, kako je namamio na prevaru kralja i zarobio ga na brdu Oblik (između Ulcinja i Skadra), idilična priča o ljubavi careve kćerke Kosare i mladog sužnja, o njegovom tragičnom kraju u Prespi, prijestonici Samuilovog sinovca Vladislava, i o njenom samovanju i građenju manastira Bogorodice Krajinske u koji je prenijela mošti muža, — pravi je biser stare književnosti Zečana, iako je sačuvana u latinskom prevodu. U zreлом srednjem vijeku Ulcinj je, kao i Skadar, Budva i Kotor, čuvao svoju davno stečenu gradsku autonomiju. Kad ga je oko 1183. godine zauzeo veliki župan Stevan Nemanja, postao je jedan od najznačajnijih trgovačkih primorskih centara srpske države. I tada kao i u dukljanskoj državi, on ima mješovit slovenski i albanski karakter iako su u gradu živjele brojne kolonije poromanjenih Ilira, Grci i Levantinci. Iako nije bio stalna prijestonica, u njemu su često imali rezidenciju vladari Zete i suvladari Primorja. Sin zetskog kralja Vukana, Nemanjin unuk Đorđe, kao »princeps Diocliae« stoluje u Ulcinju 1252. god. Sestra kraljice Jelene Anžijske, Marija, udovica Anselma od Šora (de Chours) živjela je ovdje od 1281. godine kao »domina Ulcinii«. Njen grob se do 1571 godine nalazio u podu pred oltarom Bogorodičine ili Markove crkve. I Jelena Anžijska, žena kralja Uroša I, živjela je kao udovica u Ulcinju. Ona je sa sestrom Marijom podigla u gradu franjevački manastir 1288. god. Poslije smrti cara Dušana, i njegova udovica, takođe Jelena, »Imperatrix Slavoniae« gospodarila je ovim gradom koji je, izgleda, služio kao mirno utočište bivših vladara i vladarki. U njemu, kao u svojoj prijestonici, umro je »gospodin svoj Zeti i Primorju« Đurađ Stracimirović Balšić (1385—1403). Njegov grob sa latinskim natpisom nalazio se pred portalom jedne crkve iz XIII vijeka čiji se otkopani temelji vide na donjem platou grada.

Od XIII vijeka spominju se u Ulcinju mnoge crkve od kojih je najglavnija bila Bogorodičina (Sancta Maria mater ecclesiae), zatim crkva sv. Jovana Ulcinjskog (1290), sv. Do-

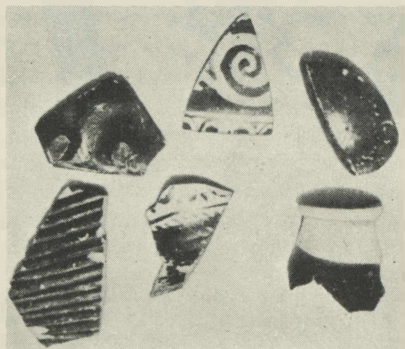

Ulcinjski Stari grad, plan: 1 — bedem ilirskog *Olcinium*-a, 2 — citadela, 3 — Kula Balšića, 4 — renesansna crkva pretvorena u džamiju, adaptirana za muzejsku zbirku, 5 — temelji crkava iz IX i XIII vijeka, 6 — srednjovjekovna kula i dio bedema, 7 — turska barutana na temeljima srednjovjekovne crkve, 8 — ulaz u

minika i sv. Sigurata (1394), sv. Mihaila pod Gradom (extra muros, 1406) i sv. Petra (San Piero della rede, 1423). Prilikom arheoloških iskopavanja, izvedenih u Ulcinju otkriveni su fragmenti ovih kulturnih građevina u ruševinama. Po njihovim ostacima vidi se da su bile lijepo zidane sa kvaderima od istesano­g kamena u redovima, sa vratima profilisanim pilastrima i dovratnicima, sa rozetama i frizovima arkada ili skulptura na pročelju. Za njima nijesu zaostajale u obradi ni kuće i palate koje su podizali namjesnici, plemići, kneževi, kapetani i bogati trgovci. Po dekorativnim elementima tih građevina koji su nađeni u Starome gradu, vidi se da je Ulcinj, uporedo sa Barom, Kotorom i Dubrovnikom, prošao u svome graditeljstvu romaničku, gotičku i renesansnu epohu. Za romaničke građevine njegovi stanovnici, poznati i kao odlični građevinari, upotrebljavali su široke arhivolte, dovratnike i doprozornike od kamenih blokova starog ciklopskog bedema, koji je stalno rušen, ali nikad obnavljan u istoj tehnici građenja. Za gotičke i renesansne portale i pro-

Muzej Ulcinj, fragmenti helenističke keramike

zore kamen je donošen najčešće iz kamenoloma Korčule i Brača, ali je bio na glasu i crveni kamen koji je vađen u mjesnim kamenolomima pod obroncima Rumije. Sad se još mogu videti na starim gradskim kućama čitavi zidovi ili dijelovi kuća, građenih u srednjem vijeku, kako ljepotom svojih proporcija i izrade svjedoče o jednoj istina skromnoj ali profinjenoj kulturi stanovanja njegovih građana.

Ekonomski i kulturni razvoj grada prekidali su ratovi i najezde osvajača koji su u talasima dolazili otkako su pokrenute velike mase istočnjačkih vojski preko Balkanskog poluostrva u srednju i jugozapadnu Evropu. U munjevitom nalletu, na svojim brzim konjima dospjela je 1242. godine iz dalekih centralnoazijskih oblasti i jedna mongolska horda do pod same ulcinjske zidine. Poslije bezuspješnog opsadivanja, Mongoli se okaniše Ulcinja, ali zato do temelja razoriše susjedni episkopski grad Svač, a njegove stanovnike pobiše. Svač se još jednom podigao iz pepela u XIV vijeku, ali ga je zauvijek uništila jedna druga najezda, turska, u XV vijeku.

Muzej Ulcinj, antička gema

Izbijanjem turske vojske pod Skadar krajem XIV vijeka nastaje za ulcinjski grad skoro dvovjekovno neprekidno op-sadno i ratno stanje. U borbi protiv Turaka gospodar Zete Đurađ Stracimirović Balšić tražio je pomoć na sve strane, pa se 1391. godine obratio i papi Bonifaciju IX i čak mu obećao Ulcinj i sve gradove na Zetskom primorju ako ne bude imao ko da ga naslijedi iz njegove porodice. Međutim, sultan Bajazit je uhvatio Đurđa i oteo mu Skadar, Drivost i prista-nište Sv. Srđ na Bojani, a ostavio mu samo Ulcinj. Đurađ se obratio i Mletačkoj republici za pomoć, a ona ga je čak ime-novala i za člana Velikog vijeća, ali su svi planovi za oslo-bođenje oblasti u basenu Bojane okončani njegovom smrću. Tek poslije intervencije velikog bosanskog vojvode Sandalja Hranića Kosače Republika je predala Ulcinj Đurđevom sinu Balši III 1412. g. Ali Balšinom smrću (u Beogradru 1421. god.) nastala je borba između Mletaka i pretendenta na Balšićeve oblasti despota Stefana Lazarevića. Godine 1423. Ulcinjane su zajedno sa stanovnicima Paštrovića i Lješa

Muzej Ulcinj, fragment antičke posude

Mlečani stavili pod svoju zaštitu i otada su ostali pod njenom vlašću sve do 1571. godine kada je Ulcinj definitivno pao u turske ruke.

U doba Nemanjica i Balšića Ulcinj je, na visokoj kamenoj stijeni zarivenoj u more, i sav građen u kamenu, ličio na nasukani brod. Odasvud uočljive zetsko-vizantijske kupole crkava činile su ravnotežu središnjem grebenu sa moćnim kulama na bedemima koji su opasivali grad sa svih strana. Često rušeni u ratovima, gradski zidovi su odmah popravljani čim bi nastupio mir ili predah između bitaka. Oni su izvanredno funkcionalno i istovremeno veoma skladno dopunjavali prirodnu zaštitu Ulcinja. Njihov obim nije mnogo širen, jer to nije dozvoljavao skućeni prostor grebena, ali su u zavisnosti od fortifikacionih potreba zadebljavani na najosjetljivijim dijelovima — na donjem platou prema moru i gore na prilazu s kopna. Na gornjem najvišem platou uzdizala se citadela sa moćnom donžon kulom. Ona se i do danas očuvala i dominira ne samo gradom, nego i čitavom

Muzej Ulcinj, ranohrišćanski pilaster

Muzej Ulcinj, fragment ciborijuma, početak IX vijeka

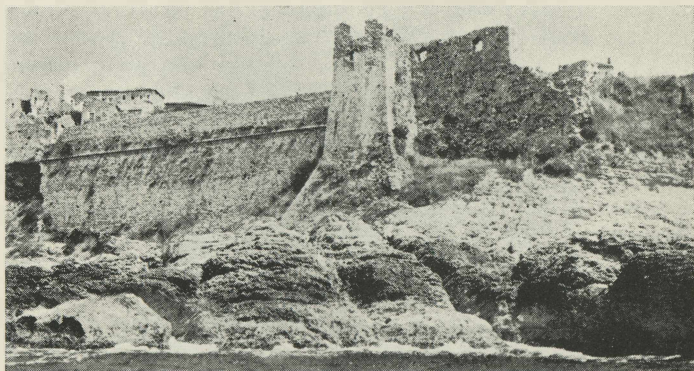
okolinom. Nju tradicija pripisuje posljednjim Balšićima, što se može dokazati i istorijskim podacima i po tehnici građenja iz prve četvrti XV vijeka. Ona, međutim, jednim zidom direktno leži na istesanoj stijeni koja je služila kao bedem antičkog Olcinija. I na dijelu citadele pored gornjih gradskih vrata mogu se vidjeti u iskopanim temeljima s unutrašnje strane sve etape utvrđivanja na istom profilu — dolje na stijeni antički, a iznad njih postupno vizantijski, zetski, mletački i turski slojevi zida. Na drugim dijelovima tvrđave manje su uočljivi ovakvi superpozirani slojevi, ali su istorijske etape razvoja tvrđave bile predodređene oduvijek istim prostornim okvirima.

Na nekim ulcinjskim novcima⁵ — folarima — predstavljena je na licu tvrđava sa tri kule — dvije manje sa strana i treća velika u sredini sa gradskim vratima u kojima je čovjek raširenih nogu (u jednoj emisiji) ili drvo (u drugoj), i sa natpisom CIVITAS DVLCIGNI. Na naličju je predstava jag-njeta, amblem grada, — ili Bogorodice, njegove zaštitnice. Da je jagnje amblem ulcinjskog grada dokazuje i jedan zlat-

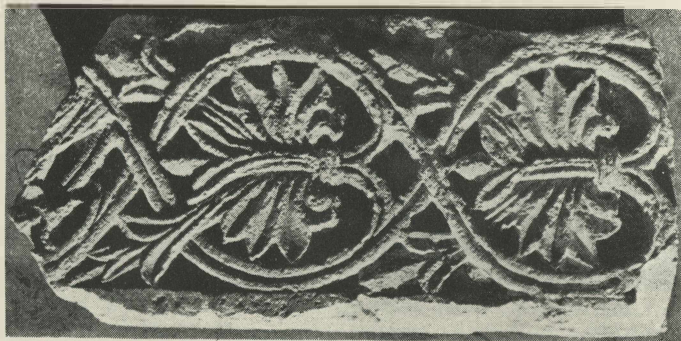

ni prsten sa prikazom jagnjeta nađen u jednom grobu, u podu crkve na donjem platou grada, gdje je bio sahranjen Đurađ Stracimirović Balšić.

Ulcinjnska tvrđava navedena je u starim itinerarima najpreciznije na Idrizijevoj geografskoj karti iz sredine XII vijeka. Od tada je Ulcinj svojim položajem i fortifikacionim značajem privlačio pažnju topografa, naročito iz vremena mletačko-zetskih i mletačko-turskih borbi za Zetsko primorje. Sa tačnim podacima, iako više šematski nego geofizički prikazanim, ulcinjski grad je zastupljen u Camutievom atlasu *Izole famoze, porti, forterezze e terre maritime*, iz 1571. godine — upravo iz vremena kad je Ulcinj promijenio gospodara, i kasnije u albumu P. Coronelli-a, *Cita, fortetze ed altri luoghi principali dell'Albania, Epiro e Livadia* (1716). Glavna karakteristika ulcinjske tvrđave na ovim grafičkim prikazima jeste njen položaj na rtu između dva zaliva koji

Ulcinjnski grad, dio srednjovjekovnog bedema s kulom

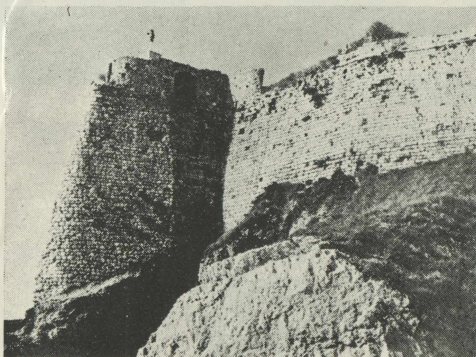
Muzej Ulcinj, fragment dekorativne vratnice, XIII vijek

se izdužuju kao riječno korito na jugoistoku i kao prodor u kopno na sjeverozapadu. Gradska aglomeracija pada u odsecima prema moru, a kuće izgledaju kao na dlanu, na što i danas podsjećaju putnika koji dolazi brodom. Moćna dominantna je i dalje njena velika Balšića kula na najvišem platou grada. Tri uske i nepravilnog smjera ulice presijecaju grad između gornje i donje gradske kapije. Njih poprečno sijeku manji sokaci, čime se obrazuju insule s grupama kuća — u srednjem vijeku sa glavnom fasadom na ulici, a u tursko doba već po gdje-gdje sa visokim avlijskim zidom. Stari ulcinjski grad je prava riznica materijalne kulture i za proučavanje gradske mediteranske civilizacije Crnogorskog primorja od izvanrednog je značaja.

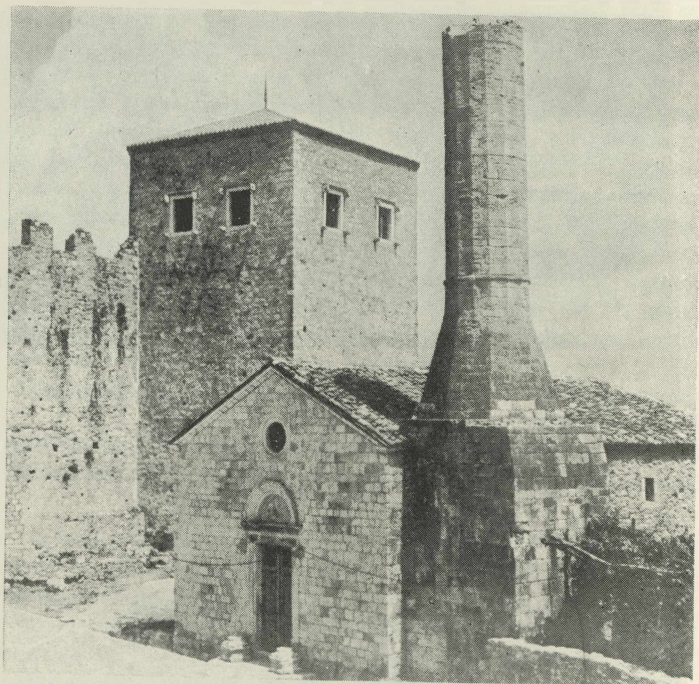
Mlečani su Ulcinju dali pečat svoje fortifikacione i urbane kulture. Najprije su obnavljali oronule gradske zidine, a naročito ulazne kapije. U toku svoje stopedesetogodišnje vladavine Ulcinjom oni su ga prilično izmijenili. Unutrašnji

bedem koji odvaja jezgro citadele od ostalog prostora na gornjem platou grada popravljali su više puta, kao uostalom i sve gradske bedeme i kule. Iz tih vremena ostalo je do danas na preostalom unutrašnjem bedemu ispisano crvenim opekama ime Johani Bolani, koji ga je polovinom XV vijeka kao knez i kapetan Ulcinja restaurirao. I na drugim mjestima u gradu nađeni su natpisi sa imenima knezova i kapetana koje je Mletačka republika slala da upravljaju Ulcinjom, obično na po dvije godine. Osim ovih, upravljači grada imali su zvanja guvernera i rektora, a prije nego je grad pao Mlečanima u ruke oni su u njemu imali konzula. S mletačkom upravom Ulcinju su nanesena mnoga razaranja, jer se borba »gospodarice mora« s Turcima u XV i XVI vijeku skoro neprekidno vodila na prilazima južnog Jadrana, oko bivšeg zetskog nasljeđa.

Čim su ga 1571. godine zauzeli, razoreni i opustošeni grad Turci su iznova utvrdili i pretvorili u snažan bastion za

Stari grad, kule prema moru

Ulcinj, Muzej Ulcinj — renesansna crkva pretvorena u džamiju i
Kula Balšića

dalju borbu sa Mletačkom republikom, sa bivšim zetskim primorskim komunama koje su bile pod njenom zaštitom i sa Crnogorcima koji su u unutrašnjosti zemlje organizovali oslobodilačke pokrete. Crkve su pretvorene u džamije, a kuće opravljene i prilagođene orijentalnim shvatanjima stambenog ambijenta. Pod Turcima Ulcinj stiče još jedno

nasljeđe u urbanizmu i arhitekturi. Pored fortifikacione i sakralne arhitekture, podižu se objekti za javnu upotrebu, najviše amami i česme, skoro uvijek praćene natpisima u arabici na kamenim ploćama. Ali dok se u gradu građevinska djelatnost uglavnom svela na adaptaciju, u podgrađu se dižu veoma skladno zidane džamije, ukusno i harmonično komponovan amam, monumentalna sahat-kula, turbeta i prostrane kuće sa bogato izrezbarenim drvenim tavanicama i namještajem. Jedna od najinteresantnijih tekovina ovog vremena bila je ulcinjska ćaršija, koja je u novim prepravkama već izgubila sve svoje orijentalne specifićnosti i draži.

Stanovništvo Ulcinja već se u XVII vijeku iz osnova izmijenilo. Da bi sebi olakšali ropski život mnogi pravoslavni i katolićki građani i seljaci iz okoline primili su islam. Albanci su se brže i lakše prilagodili novom životu, mada su i oni bili lišeni bilo kakvog uticaja u javnom životu grada. Iako su Albanci dobrim dijelom priješli na islam, oni su tek prilikom novih doseljavanja u XVII vijeku stekli jaće pozicije u pomorstvu i trgovini. Ali, naseljavanje 400 arapskih kor-

Muzej Ulcinj, kapitel,
XIV vijek

sarkara i pirata u XVI vijeku Ulcinj je odvelo u svojevrsno odmetništvo — u gusarenje po Jadranu i Otrantu. Zajedno sa svojim sunarodnicima Tunišanima, Alžircima i Tripolitan-cima doseljeni ulcinjski gusari su razvili u XVII i XVIII vijeku pirateriju protiv brodova Mletačke republike, bokokotor-skih i dalmatinskih komuna. Iz toga vremena sačuvane su freske sa predstavom brodova u jednoj kući na ulazu u grad, a grafiti na svodovima arsenala iz XVIII vijeka. Osim u slu-čajevima kada ih je i sama koristila za diverzije na moru, Turska je bila primorana da progoni ulcinjske gusare, jer su ometali pomorsku trgovinu i njenih državljana. Iako se mi-rovnim ugovorima (Karlovačkim 1699. i Požarevačkim 1718) obavezivala da će ih uništiti, ona ih je u vrijeme jačih oslo-bodilačkih pokreta Crnogoraca uvijek favorizovala kao »svo-je pogranične oružane snage«. Tek sa padom republike i iz-bijanjem austrijske i ruske flote u vode Jadrana i sa uspjesi-ma Crnogoraca u oslobodilačkim ratovima nestalo je ulcinj-skih gusara. Oni koji su ostali u gradu i njihovi potomci oda-li su se mirnoj pomorskoj trgovini, ali su danas skoro išči-ljeli.

Muzej Ulcinj, posu-
đe od pečene
zemlje

Tvrđi ulcinjski grad, vijekovima neosvojiv, nije međutim odolio i posljednjem udaru — napadu crnogorske vojske u velikom crnogorsko-hercegovačkom oslobodilačkom ratu 1876—1878. godine. Oslobođen je 11. januara 1878. god., ali je predat Crnoj Gori tek poslije odluke Berlinskog kongresa 26. novembra 1880. godine. Turci su tada napustili Ulcinj, a u oronuli grad uselili su se domoroci Albanci. Crnogorski veterani koji su učestvovali u borbi za oslobođenje Ulcinja dobili su bivša turska imanja i nastanili se uglavnom u predgrađu Meterizi.

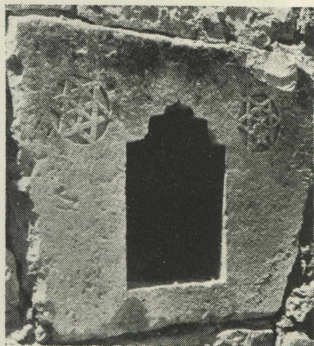
Nedavno je u Starom gradu otvoren Muzej u kojemu su smješteni pokretni nalazi. Arheološka zbirka izložena je u vitrinama i duž zidova u bivšoj renesansnoj crkvi iz 1510. godine, koja je 1693. pretvorena u džamiju. U svom sinkretističkom izgledu, ona je i sama po sebi interesantan spomenik saživljenosti Zapada i Istoka u arhitekturi Ulcinja. Predmeti u toj zbirci — iz praistorijskog, helenskog, helenističkog, rimskog, medijevalnog i turskog doba — otkopani su u samom gradu. Izložena je keramika — domaće proizvodnje i uvozna — od ilirskih zemljanih posuda, grčkih crvenofigu-

Ulcinj, ulaz u Muzej
Ulcinj

ralnih vaza i lekita, helenističkih hidrija, kratera, amfora, rimskog posuđa »*Gnathia*« i *terra sigillata*, srednjovjekovnih bljuda, činija, lonaca, do mletačkih bokala, tanjira i turskih krčaga, ibrika i drugih sudova za kuvanje i trpezu. Naročito su vrijedni pažnje: jedno antičko postolje s grčkim natpisom, posvećenim boginji Artemidi, i jedna antička kameja. Na zidovima i pored njih poredani su fragmenti vratnica iz kasne antike, jonski kapitel, dijelovi ciborijuma s male crkve iz 815—820. g. vratnica iz XIII v., kapiteli i stubovi s katedrale i drugih crkava od XIII do XVI vijeka, kao i spomenici s latinskim i arapskim natpisima.

Kula Balšića namijenjena je slikarskim i skulptorskim izložbama. Na posljednjem spratu živio je Sabataj Cevi, čuveni pokretač reforme Talmuda, koji se poturčio i, kao lažni mesija, ovdje umro 1676. godine pod imenom Mehmed-efendija. Osim dva oltara, na njega podsjeća i mala izložba u toj prostoriji.

Muzej Ulcinj, krunište bunara — Kula Balšića, oltarska niša, XVII vijek

STARI ULCINJ

Na jednoj stijeni između Bara i Ulcinja, koja se odvalila od kopna i sad liči na malo ostrvce, nalazi se Stari Ulcinj. U srednjem vijeku, kad je nastao ovaj naziv (*Dulcigno Vecchio*, u mletačkim ispravama) mislilo se da je antički *Olcinium* potonuo, pa kako se između ovog ostrvca i kopna vide podvodne stijene koje se pružaju uzdužno, zbog čega liče na zidove, nastao je povod za vjerovanje da se tu nalazio stari Ulcinj. Arheološkim istraživanjem, međutim, utvrđeno je da se na toj stijeni u antičko doba nalazila neka manja signalna stanica (*specula*), a u srednjem vijeku tvrđava, koja je služila kao osmatračnica. Od tvrđave su ostali dosta obimni zidovi na sjevernoj strani, a na istočnoj jedna manja crkva sa ozidanom grobnicom ispred ulaza. Jugoistočno od Starog Ulcinja je uvala Valdanos (*Val di noce*), koja je u vrijeme nepogoda služila brodovima kao ubježište. Sjeverozapadno od Starog Ulcinja je vrlo lijepa plaža Velji pijesak. Do ovih mjesta — prijatnih za izlete — stiže se motornim barkama.

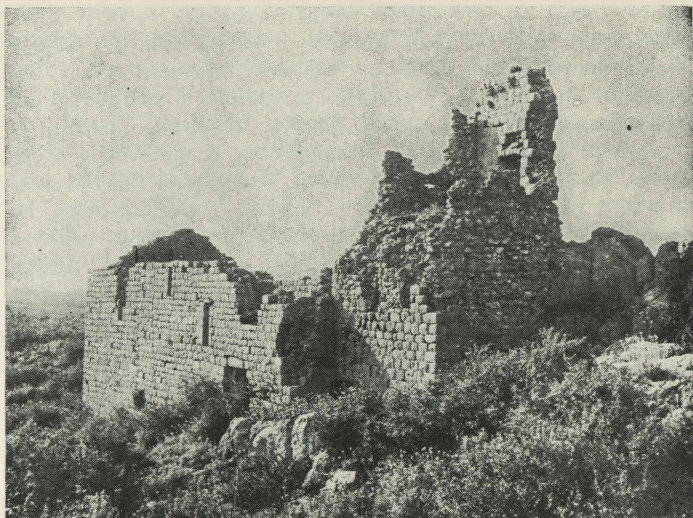
MANASTIR BOGORODICA KRAJINSKA

Sad moderan asfaltni put, koji iz Ulcinja vodi do Ostroša, omogućava da se s jednog prevoja na Tarabošu, ogranku Rumlje, vidi i Jadransko more i Skadarsko jezero i sva Zabojana do Lješa, kao i čitava zetsko-albanska nizija sjevero-zapadno od jezera. Jedan stari spomenik kulture,

ruševine manastira Bogorodice Krajinske, poznat po osnivaču, Kosari, ženi zetskog kralja Vladimira iz porodice Vladislavljevića, podsjeća na prve godine zetske države. Vladimira je na prevaru zarobio makedonski car Samuilo i zatočio ga. U njega, kao sužnja, se zaljubila careva kći Kosara i, po odobrenju oca, postala mu žena, o čemu je u *Barskom rodoslovu* sačuvan jedan vrlo lijepi srednjovjekovni roman tipa *chansons de geste*. Kraljeve posmrtno ostatke Kosara je iz Prespe, gdje je njen muž bio ubijen 1016. g., prenijela ovdje u Ostros,

SVAČ

Ovaj zetski srednjovjekovni grad kod Ulcinja, na jednom proplanku iznad Šaskog jezera, sav u ruševinama, sad bez ikakvog ljudskog staništa i bez ijednog stanovnika — spada u najatraktivnije »mrtve gradove« naše jadranske obale. Po ostacima velikih blokova kamena na dijelu tvrđave koja se nadnijela nad jezerom, bogatim ribom, i po veoma pogodnom položaju u plodnom župnom polju na rimskom putu *Olcinium-Scodra* čini se da je bio utvrđen kao gradina još u vrijeme ilirske vladavine ovom oblašću. Nedaleko od grada, u selu Šas, nađena je ovoidna antička amfora koja je služila za sahranjivanje, a na lokalitetu Čeret kod Zoganja ostaci primitivnog ilirskog naselja. Na grebenu iznad jezera i sad se vide ostaci srednjovjekovnog gradskog zida i dvije kapije — jedna za ulazak iz podgrađa, a druga za silazak sa okomite strmine u jezero. Na novcu kovanom u Svaču u XV vijeku predstavljena je ova tvrđava, sva u renesansnim oblicima, na tri sprata, sa kolonadama i sa donžon

Svač, katedralna crkva Sv. Jovana, XII vijek

kulom. Njen izgled na reprodukciji prikazuje je kao jednu od najljepših tvorevina fortifikacione medijevalne arhitekture.

Prvi put je Svač pomenut u buli pape Aleksandra II 1067. god. kao episkopski grad. Oko 1183. osvojio ga je Stevan Nemanja i sa ostalim zetskim gradovima pripojio Raškoj. Razorili su ga Mongoli 1242, a obnovila ga je krajem XIII vijeka kraljica Jelena. Potpuno je opustošio kad su ga zauzeli Turci 1571. godine.

Po legendi, koju su zapisali Đustinijani (1533) i Bici (1610), Svač je imao toliko crkava koliko godina ima dana,

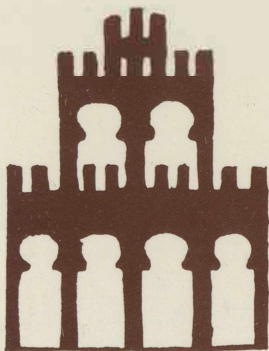
ali se danas u ruševinama mogu raspoznati temelji osam crkava, od kojih su dvije najveće — katedralna, Sv. Jovana Krstitelja (alb. Šin Đon), na najvišem dijelu grada, i franjevačka, Sv. Marija (Šin Mrija) na zaravni u podgrađu, još očuvane do prvobitne visine. Starija, katedrala, građena je u romaničkom, a mlada, franjevačka, u gotičkom stilu. Obije su jednobrodne, po sredini podijeljene niskim pregradnim zidom na dva dijela — za hor i vjernike. Prva, sa korpusom oblika romboida, ima polukružnu apsidu uzidanu u prizemlje starije, romaničke, kule, dok je druga, pravougaona, na istoku, sa kvadratnom osnovom. Obije su bile pokrivenе drvenom tavanicom. Jedna manja crkva u podgrađu je dvojna i sa dvije apside, a ostale su jednobrodne sa po jednom polukružnom apsidom. Sve su crkve u Svaču bile ukrašene arhitektonskom dekoracijom i freskama. U nekima se i sad raspoznaju tragovi boje na zidovima.

NAPOMENE: ¹ O geofizičkim svojstvima Ulcinjskog primorja po B. Ž. Milojević, *Ulcinjско primorje*, Glas SANU, Odeljenje prirodnomatematičkih nauka, knj. 25 (1964), 29—58, ² Đ. Bošković, P. Mijović i M. Kovačević (arheološka, istorijska i arhitektonska istraživanja 1954—1969. godlne, u pripremi za štampu); Đ. Bošković, *Stratigraphie culturelle et ethnique d'une ancienne ville de l'Adriatique: Ulcinj*, Actes du IIe Cong. int. des Etudes du Sud-Est européen, II, 336-341; P. Mijović, *Vječno na Krajini*, zbornik Virpazar—Bar—Ulcinj, Cetinje—Beograd 1974, 11—57; P. Mijović—M. Kovačević, *Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori*, Arheološki institut — Muzej Ulcinj, Posebna izdanja knj. 13, Beograd—Ulcinj 1975, 29—35, 42, 62, 131—133, 140—141, 143—146; ³ M. Šufflay, L. Thallóczy, K. Jireček, *Acta et diplomata res Albaniae medaiae aetatis illustrantia I*, Vindobonae 1913, 57 sq.; ⁴ K. Jireček, *Istorija Srba I—II*, Beograd 1922—1923, passim; *Istorija Crne Gore I—II*, Titograd 1967—1970, ⁵ S. Dimitrijević, u *Starinar* XV—XVI, 113—115.

Na koricama: Ulcinj pod Turcima (poslije 1571. godine) na graviri
po Rosaccio-vom atlasu

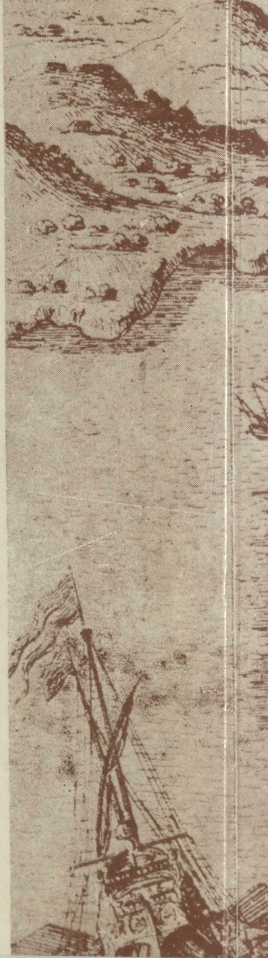
Tvrđava Svač na novcu
Svača iz XV vijeka

Централна народна библиотека Црне Горе

M

9074

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE BUDVA

038502940

CRNOJEVIC

COBISS •